

Султанова Айжамал Абылкасымовнанын 10.02.01 – кыргыз тил илими адистиги боюнча «Кыргыз тилинде этиштин келер чак маанилериндеги өзгөчөлүктөр» деген темада филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына расмий оппонент катары Джаманкулова Кульжамал Тологоновнанын

ПИКИРИ

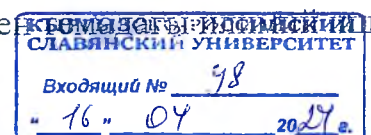
1. Изилдөөнүн актуалдуулугу. Кыргыз тил илиминде этиштин аналитикалык формалары, анын ичинде чак мүчөлөрү боюнча маалыматтар окуу куралдарында, илимий эмгектерде берилип келе жатат. Ошого карабастан этиштин чак мүчөлөрү, алардын маанилери, карым-катышы, өзгөчөлүктөрү атайын илимий изилдөөнүн объектиси боло элек. А.А. Султанованын илимий иши мына ушундай актуалдуу темага - кыргыз тилиндеги келер чак маанилеринин өзгөчөлүктөрүнө арналган. Илимий иште кыргыз тилиндеги келер чак, анын айкын келер чак менен арсар келер чак түрлөрү, маанилери, аларды уюштуруучу грамматикалык каражаттары иликтөөгө алынат.

2. Проблеманы изилдөөнүн абалы жана изилдөөнүн жаңылыктары.

Бүгүнкү күнгө чейин кыргыз тилиндеги келер чактын маанилери, аларды уюштуруучу грамматикалык каражаттары атайын илимий иликтөөгө алына элек болчу. Азыркы кыргыз тилинде келер чак маанилери, алардын туюндурулушу изденүүчү тарабынан биринчи жолу атайын илимий изилдөөгө алынып жатат.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы катары: 1. Этиш сөздөрдүн уңгу (негиз) түрүндө эле келер чак маанилеринин бар экендигинин аныкталышы; 2. Азыркы кыргыз тилинде чак категориясынын келер чак маанилеринин алгачкы жолу изилдениши, аларды уюштуруучу грамматикалык каражаттардын такталышы; 3. Чак категориясынын учур чагы менен келер чагынын уюшулушундагы жалпылыктарынын жана айырмачылыктарынын ачылып берилиши; 4. Түрк тилдериндеги учур-келер чак жана өткөн-келер чак деп айтылган терминдердин азыркы кыргыз тилинин грамматикасына туура келер-келбестигинин көрсөтүлүшү эсептелет.

3. Изилдөөлөрдүн теориялык жана методологиялык жактан маанилүүлүгү. Диссертациялык ишти аткарууда келер чактын маанилик жактан туюндурулушу, талданышы, анын лексико-грамматикалык жактан уюшулушунун кыргыз тилинин бай тилдик факты-материалдарынын негизинде иликтениши теориялык жактан маанилүү болуп эсептелет. «Кыргыз тилинде этиштин келер чак маанилериндеги өзгөчөлүктөр» деген

аткарууда кыргыз тилиндеги буга чейинки морфология, анын ичинде этиштин чак категориясы, келер чак маанилери боюнча материалдарды камтыган теориялык эмгектер диссертанттын изилдөө ишинде колдонулуучу илимий изилдөө методдорун аныктоого өбөлгө болгон. Диссертацияда Б. Орузбаеванын чак категориясы, т.а. этиштин өткөн чагы тууралуу, С. Кудайбергеновдун этиш сөздөр тууралуу монографиялары, Б. Юнусалиевдин лексикология боюнча эмгегиндеги уңгу сөздөр тууралуу изилдөөлөрү иштин методологиялык негизи катары алынган. Этиштердин келер чак мүчөлөрүнүн изилденишинде байкоо жүргүзүү, салыштыруу, сыпаттама методдор колдонулган. Аталган методдордун колдонулушу - илимий иштин методологиясынын алкагынын кеңири экендигинен кабар берет.

4. Диссертациялык иштин практикалык мааниси. Изилдөөнүн практикалык мааниси болуп, азыркы кыргыз тилинин материалдары боюнча кыргыз тилиндеги этиш сөздөрдүн келер чак маанилеринин ар кандай кырдаалдардагы туюндурулган грамматикалык маанилик көрүнүштөрүнүн такталышы болуп эсептелет. Иштин корутундуларын, таянактарын, жыйынтыктарын кыргыз тилинин академиялык грамматикасынын жазылышында пайдаланууга болот. Студенттер үчүн этиштин чак категориясы боюнча атайын курс өтүүгө, ошондой эле кыргыз тилинин грамматикасынын, анын ичинде этиштин чак категорияларынын терең өздөштүрүлүшүнө да пайдасы тиет.

5. Изилдөөчүнүн алдыга коюлган проблеманын чечилишиндеги салымы. Этиштин келер чак мүчөлөрүнүн азыркы кыргыз тилинин материалында терең изилдениши, этиштин келер чагынын маанилик жактан ар кандай кырдаалдарда туюндурулушу, грамматикалык жактан уюшулушу, диссертациялык иштин илимий натыйжалары изденүүчүнүн жеке салымы болуп эсептелет. Кыргыз тилинде келер чак маанилеринин уюшулушундагы лексико-грамматикалык каражаттардын милдеттеринин аныкталышы да изденүүчүнүн жеке салымы катары каралууга тийиш.

6. Эксперименталдык жана көргөзмө материалдары. Диссертациялык иштин эксперименталдык жагы кыргыз тилиндеги келер чак боюнча талдоолорунан көрүнөт. Келер чак маселелери диссертациянын 3-бабынын 3.1, 3.3, 3.8, 3.12 бөлүмдөрүндө талданган. Келер чактын туюндурулушу 3-баптын 3.2, 3.3, 3.4, 3.11 бөлүмдөрүндө анализге алынган. Айкын келер чак маанилери 3-баптын 3.5, 3.7, 3.9 пункттарында, арсар келер чак маанилери 3.10, 3.11 бөлүмдөрүндө талдоого алынган. Ошону менен бирге эле изилдөөчүнүн материалдарды талдоодо, иликтеп изилдөөлөрдө кыргыз тилиндеги мол факты-материалдарды кеңири пайдалангандыгын белгилөөгө болот.

7. Иштин жаңылыктары менен чыгарылган натыйжаларынын ишенимдүүлүгү.

Диссертацияда кыргыз тилиндеги этиштин келер чак маанилеринин туюндурулушу, грамматикалык каражаттарынын уюшулушу терең изилденген. Келер чак маанилеринин (3.2, 3.3, 3.4, 3.6 ж.б.), ошондой эле айкын келер чак (3.5, 3.7, 3.9) жана арсар келер чак маанилеринин (3.10, 3.11) берилиши боюнча талдоолор - ынанымдуу. Илимий изилдөөлөр кыргыз тилиндеги бай факты-материалдар аркылуу анализге алынган. Талдоолордон чыгарылган натыйжалар жана тыянактар ишенимдүү, ынанымдуу (1.5, 2.5, 3.12).

8. Алынган натыйжалардын илимий-практикалык мааниси. Этиштин келер чак маанилеринин, анын арсар келер чак жана айкын келер чак маанилеринин туюндурулуш жана грамматикалык жактан уюшулуш маселелеринин илимий негизде атайын изилдениши – кыргыз тилинин грамматикасына салымын кошо турган жыйынтыктарды берүүгө багытталган.

Изилдөөнүн практикалык мааниси - кыргыз тилинин бай факты-материалдарынын негизинде кыргыз тилинде этиш сөздөрдүн келер чак маанилеринин, т.а. айкын келер чак жана арсар келер чак маанилеринин туюндурулушу жана грамматикалык жактан уюшулушунун аныкталышы эсептелет. Иштин корутундуларын, таянактарын, жыйынтыктарын кыргыз тилинин грамматикасы боюнча окуу куралдарын жазууда колдонууга болот.

9. Диссертациянын мазмунун, тыянактарын баалоо. Изилдөө автордун өзүнө таандык илимий стилде ишке ашкан. Темага жараша факты-материалдардын тандалып алынышы, материалдардын сыпатталышы жана талданышы талапка жараша ишке ашкан. Изилдөөлөрдүн негизинде ар бир баптын аягында чыгарылган тыянактар, жалпы корутундулар диссертациялык иштин натыйжаларын толук чагылдырат. Автореферат диссертациянын жалпы мазмунун чагылдыра алат.

10. Илимий, стилистикалык жана логикалык өзгөчөлүктөрү. Диссертанттын этиштин чак мүчөлөрү боюнча изилдөөлөрү илимий стилде ишке ашкан. Диссертация жатык тил менен жазылган, окуганга жеңил. Этиштердин келер чак маанилеринин изилдениши негизинен салттуу методдорду (сыпаттама, салыштырма методдору) колдонуу менен аткарылган. Айкын келер чак жана арсар келер чактардын маанилик жактан туюндурулушу, грамматикалык жактан уюшулушу ырааттуу баяндалып, кеңири талдоого алынган.

11. Сын-пикир жана сунуштар. Диссертациялык ишке карата төмөндөгүдөй сунуштар бар.

1. Диссертациянын жаңылыгынын 3-пунктунда чак категориясынын учур чагы менен келер чагынын уюшулушундагы жалпылыктарынын жана айырмачылыктарынын ачылып берилиши көрсөтүлгөн. Бирок иштин мазмунунда аталган жалпылыктар жана айырмачылыктар берилген эмес;

2. Диссертациялык иштин жаңылыгынын 4-пунктунда түрк тилдериндеги учур-келер чак жана өткөн-келер чак деп айтылган терминдердин азыркы кыргыз тилинин грамматикасына туура келер-келбестигинин көрсөтүлүшү да илимий жаңылык катары каралат деп көрсөтүлгөн, бирок 1-баптын «Түркологиялык изилдөөлөр» деген бөлүгүндө (1.3) учур-келер чактын Э.А. Грунинанын, А.М. Щербактын, А.Н. Кононовдун эмгектеринде берилиши (20-23-бб.), каралган, бирок азыркы кыргыз тилинин грамматикасына туура келери же туура келбестиги тууралуу сөз болгон эмес.

3. 3-баптын “Кыскача тыянагынынын” 8-пунктунда (155-б.) жана “Корутундунун” 11-пунктунда (160-б.) кыргыз тилинде этиштин келер чагын уюштуруучу лексика-грамматикалык каражаттардын катарына мезгилди билдирүүчү *азыр, кийин, бир аздан кийин, эртең, бүрсүгүнү, эмки жылы, көптө барып, соң, аздан соң, убагы келгенде, учуру менен* кийрүүгө болорун айтып, мындай сөздөрдүн катышуусу кыймыл-аракеттин сөз жүрүп жаткан учурдан кийин, кийинчерээк, алда канча убакыттан кийин болорун жана аткарыларын туюндурат деп белгилейт (160-161-бб.), бирок иштин мазмунунда булар жок.

Бирок булар диссертациялык иштин жалпы баалуулугуна шек келтирбейт. Изденүүчү А.А. Султанова тарабынан биринчи жолу кыргыз тил илиминде буга чейин изилдене элек актуалдуу тема кыргыз тилинин факты-материалдарынын негизинде изилденип чыккан.

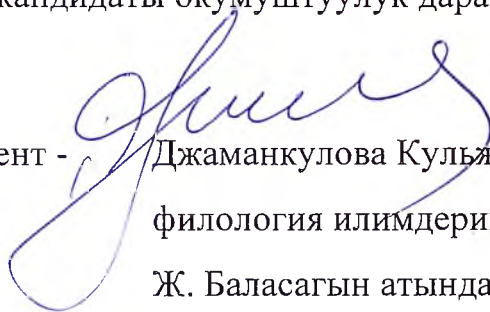
Изденүүчү Султанова Айжамал Абылкасымовнанын 10.02.01 – кыргыз тил илими адистиги боюнча «Кыргыз тилинде этиштин келер чак маанилериндеги өзгөчөлүктөр» деген темада филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине төмөндөгүдөй квалиметрикалык матрица түздүк.

№	Баалоо параметри	10	9	8	7	6	Баары
1	Актуалдуулугу		+				9
2	Проблеманын изилдениш абалы жана изилдөөнүн жаңылыктары		+				9
3	Изилдөөлөрдүн теориялык жана методологиялык жактан маанилүүлүгү		+				9
4	Диссертациялык иштин практикалык мааниси	+					10

5	Изилдөөчүнүн алдыга коюлган проблеманын чечилишиндеги салымы		+			9
6	Эксперименталдык жана көргөзмө материалдары		+			9
7	Иштин жаңылыктары менен чыгарылган натыйжаларынын мааниси	+				10
8	Алынган натыйжалардын илимий-практикалык мааниси		+			9
9	Диссертациянын мазмунун, тыянактарын баалоо		+			9
10	Илимий, стилистикалык жана логикалык өзгөчөлүктөрү		+			9
						92

Жыйынтыктап айтканда, изденүүчү Султанова Айжамал Абылкасымовнанын 10.02.01 – кыргыз тил илими адистиги боюнча «Кыргыз тилинде этиштин келер чак маанилериндеги өзгөчөлүктөр» деген темада филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн аткарылган диссертациялык иши КР ЖАКтын кандидаттык диссертацияларга коюлган талаптарына жооп берет. А.А. Султанова филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражага татыктуу.

Расмий оппонент -

Джаманкулова Кульжамал Тологоновна,
филология илимдеринин доктору, доцент.

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети

Филология илимдеринин доктору, доцент Джаманкулова Кульжамал Тологоновнанын колун тастыктаймын.

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин кадрлар бөлүмүнүн башчысы

_____ А. Жайнакова

“15” _____ 2024-жыл.

